

*Мурга О. Г.,
здобувач ступеня доктора філософії
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА З ІПОТЕЧНИМ МАЙНОМ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування правоохоронними органами злочинів шахрайства, навколо особливого об'єкту посягання – іпотечного майна. У відповідності до матеріальної норми статті 575 Цивільного кодексу України, іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи [1]. Тобто законодавець передбачив особливий правовий режим права власності на майно, яке набуває статусу іпотеки.

Розкрито особливості правовідносин між сторонами щодо прав на іпотечне майно та вказано, що є корисливим мотивом у таких правовідносинах для особи злочинця та власне те, що породжує шахрайство.

Зазначено загальний перелік слідчих (розшукових) дій у відповідності до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Охарактеризовано основні слідчі (розшукові дії), які є максимально ефективними в досудовому розслідуванні шахрайства з іпотечним майном, та надано детальну характеристику двом основним слідчим (розшуковим) діям, як допит і обшук. Зазначено, що допит підозрюваного за неконфліктних обставин націлений на максимально повне зібрання інформації щодо обставин шахрайства, а допит свідків є основою для проведення подальшого допиту підозрюваного. Щодо обшуку, перед його проведенням слід заздалегідь підготуватися, наприклад: визначити дійсну адресу будівлі та її місцезнаходження, вивчити технічний паспорт об'єкта, дістати відомості щодо осіб які там постійно знаходяться. Визначено сутність такої слідчої (розшукової) дії як обшук.

Розкрито, що нормативно-правовими актами чітко регламентовано процес проведення таких слідчих (розшукових дій) як допит і обшук, наприклад:

- у допиті регламентовано максимальну кількість часу для його проведення – не більше ніж 8 годин на день, з перервами кожних дві години; також при допиті може бути застосована фотозйомка, аудіо- чи/або відеозапис.

- обшук може проводитися виключно на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2, ст. 234 КПК України); із застосуванням аудіо та відео фіксації (ч. 2, ст. 236 КПК України); та тільки у рамках досудового розслідування із дотриманням його строків.

Проведене дослідження дало можливість здійснити порівняльний аналіз двох основних слідчих (розшукових) дій, регламентованими нормами процесуального законодавства, які по суті є чи не найважливішими процесами, що сприяють розкриттю злочинів шахрайства з іпотечним майном.

Ключові слова: шахрайство, іпотечне майно, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, слідчий, обшук, допит.

Постановка проблеми. Розслідування злочинів шахрайства з іпотечним майном здійснюється у визначеній законодавством формі, шляхом проведення різних процесуальних дій, а головними у процесі доказування у кримінальному провадженні є слідчі (розшукові) дії.

Проведення слідчих (розшукових) дій підпорядковано досягненню завдань кримінального провадження, якими згідно ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України є «забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [3].

В контексті іпотечних правовідносин, захист майна переданого в іпотеку є досить складним процесом. Прив'язка до основного зобов'язання, в забезпечення якого укладається іпотечний договір, дає підстави для набуття спеціального статусу на майно.

Нерідко, через заздалегідь сплановані схеми, після отримання довгоочікуваних грошових коштів іпотекодавці намагаються ще й повернути собі майно передане в заставу. Це неможливо зробити без залучення спеціальних суб'єктів, які уповноважені на здійснення реєстраційних дій, чи підроблення документів, які свідчать про нібито погашення основного боргу та повне виконання зобов'язань за ним.

Все це обумовлено необхідністю виокремлення шахрайства з іпотечним майном як окремого злочину, наданням рекомендацій щодо дій слідчого на початковому етапі розслідування такого виду злочину та підготовці до проведення слідчих (розшукових) дій, задля виявлення таких фактів правопорушення, встановлення відповідного кола осіб та доведення загальних обставин.

Саме тому в межах наукової статті вважаємо за потрібне визначити, що таке процес розслідування злочинів шахрайства з іпотечним майном, та які дії слідчого на початковому етапі розслідування. Слід також приділити увагу розкриттю поняття слідчих (розшукових) дій як основного засобу діяльності з розслідування шахрайства з іпотечним майном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить велика кількість представників наук кримінального права та процесу займалися дослідженням методик розслідування шахрайства. З-поміж них варто виокремити А. І. Анапольську (дисерта-

ція захищена 2011 р.), Г. С. Бідняк (2018 р.), Є. В. Дехтярьова (2011 р.), С. В. Головкина (2008 р.), І. В. Іщука (2010 р.), Н. Ю. Кириленко (2013 р.), Т. О. Калюгу (2019 р.), С. С. Кузьменка (2019 р.), Г. А. Магусовського (1999 р.), О. В. Курман (2002 р.), Т. О. Мудряк (2013 р.), Н. О. Опанасенко (2018 р.), О. Л. Мусієнко (2007 р.), Т. В. Охрімчук (2011 р.), Т. А. Пазинич (2007 р.), Н. В. Павлова (2007 р.), І. М. Попова (2011 р.), К. О. Чередник (2019 р.) Д. А. Птушкіна (2018 р.) та С. С. Чернявського (2010 р.).

С. В. Головкін розробив криміналістичну характеристику шахрайства щодо власності особи та окреслив шляхи її використання на початковому етапі розслідування.

В той час, Є. В. Дехтярьов роз'яснив походження загальних засад методики розслідування такого виду шахрайств та підстави порушення кримінальних справ на початковому етапі їх розслідування, тактику проведення окремих слідчих дій (допиту, виїмки, обшуку, призначення криміналістичних і судово-економічних експертиз).

Однак є потреба в розкритті сутності слідчих (розшукових) дій як системи засобів для розслідування шахрайства з іпотечним майном, адже цей аспект ще не був досліджений у науковій літературі.

Метою статті є виокремлення основних видів слідчих (розшукових) дій та особливості їх проведення під час розслідування шахрайства з іпотечним майном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шахрайство в іпотечних правовідносинах має корисливий мотив. Адже дані правовідносини базуються на економічній складовій, яка в свою чергу передбачає надання іпотекодавцю грошових коштів від спеціального суб'єкта – кредитора в основному зобов'язанні, з метою отримання останнім прибутку. В обох сторін наявний економічний інтерес, в іпотекодавця – швидке отримання необхідних матеріальних цінностей, а в іпотекодержателя – отримання в перспективі прибутку, який є забезпечений іпотечним нерухомим майном. В такому сприятливому економічному середовищі активно розпочинають свою діяльність шахраї.

Відповідно до чинного, наразі, кримінального кодексу (ч. 1 статті 190 КК України), шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [2].

Слідчі (розшукові) дії мають провідне значення задля забезпечення процесу доказування в кримінальному провадженні в момент розслідування злочинів шахрайства з іпотечним майном. Системний аналіз попередніх праць дає розуміння, що таке поняття як «слідчі дії» добре усім відоме в історії кримінального права.

Частиною другою статті 214 КПК України встановлено, що Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3].

Слід зазначити, що на нашу думку період досудового розслідування є початковим етапом, при настанні якого на базі первинної інформації та документів проводяться слідчі (розшукові) дії, встановлюються всі обставини події та ознаки кримінального правопорушення, що необхідно задля виокремлення слідчих ситуацій, встановлення версій, ведення розслідування, розшуку і затримання злочинця.

Саме на початковому етапі проводиться досить широкий спектр окремих процесуальних дій, які утворюють сітку про-

цесуальних правовідносин, що завідомо передбачає встановлення контакту з широким колом осіб, завдяки яким забезпечуватимуться основні функції досудового розслідування. Загалом, коло осіб, що приймають участь на початковому етапі розслідування, складається з числа: оперативних співробітників, керівника слідчого підрозділу, прокурора, слідчого судді, заявника, потерпілого, спеціаліста, понятих, осіб, яким можуть бути відомі певні обставини, що потребують з'ясування.

На думку науковців, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [4, с. 9].

В ч. 1 ст. 223 КПК України законодавець дає визначення слідчих (розшукових) дій саме як дій, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [3].

Аналізуючи норми процесуального права, що зазначені в КПК України, можемо дійти висновку, що законодавцем було передбачено проведення наступних слідчих (розшукових) дій, а саме:

- 1) допит, в тому числі в судовому засіданні чи допит малолітньої або неповнолітньої особи (статті 224-226 КПК України), допит у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України);
- 2) пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 України), речей (ст. 229 КПК України), трупа (230 КПК України);
- 3) обшук (статті 233-236 КПК України);
- 4) огляд: місця події, місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних, житла чи іншого володіння особи (ч.3 ст. 214, ст. 237 КПК України); трупа (ст. 238 КПК України); трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України); місця вчинення кримінального правопорушення (п. 2 ч. 2 ст. 520 КПК України);
- 5) слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
- 6) освідчення особи (ст. 241 КПК України);
- 7) залучення експерта та проведення експертизи (ст. 242-243 КПК України);
- 8) отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК) [3].

Основними слідчими (розшуковими) діями які на нашу думку дають більш ефективний результат в досудовому розслідуванні шахрайства з іпотечним майном – є допит і обшук.

Допит під час досудового розслідування в кримінальному процесі – це слідча (розшукова) дія, проведення котрої спрямоване на збирання, перевірку, оцінку доказів шляхом отримання у словесній формі і подальшої їх фіксації в протоколі та іншими передбаченими законом способами належними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності показань від допитуваної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення або про такі обставини, котрі мають значення для кримінального провадження [4, с. 54].

Допит, як слідча дія, проводиться спеціально уповноваженими суб'єктами досудового розслідування: слідчим, прокурором чи дізнавачем, а також із урахуванням норм п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК, працівниками оперативних підрозділів, котрі на момент виконання доручення користуються усіма правами та виконують всі передбачені обов'язки слідчого задля проведення слідчих (розшукових) дій. У виняткових випадках сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні (ч.1 ст. 225 КПК) [3].

Метою проведення допиту при розслідуванні шахрайства з іпотечним майном є перевірка достовірності зібраної інформації про місце вчинення злочину, коло осіб, умисл особи підозрюваного, показання свідків та інші фактичні обставини.

Застосування тих чи інших тактичних прийомів під час допиту зумовлене ситуацією, яка складається під час проведення допиту: з наявністю конфлікту, чи без такого. Якщо встановлена безконфліктність ситуації, то основною ціллю допиту є з'ясування найбільш повного і детального змісту даних, щодо загальних обставин шахрайства.

В ході допиту підозрюваного важливо з'ясувати наступне:

- 1) обставини, за яких було вчинено шахрайство з іпотечним майном;
- 2) у який спосіб це було зроблено (дії з підготовки, конкретні операції, факти заволодіння майном і тому подібне);
- 3) чи є сукупність злочинів, як наприклад – підроблення документів на майно;
- 4) чи створювалася мережа такого виду шахрайства, та чи є пов'язані особи;
- 5) тривалість вчинення кримінального правопорушення;
- 6) оцінка вартості матеріальних цінностей, що була отримана за результатом шахрайства;
- 7) як розподіляються кошти між членами злочинної групи;
- 9) де наразі перебувають грошові кошти отримані в результаті шахрайства.

Значний обсяг інформації слідчий може отримати і від допиту свідків, так як отримавши від них певну інформацію будується основа для подальшого допиту підозрюваного. До числа свідків, при розслідуванні шахрайства з іпотечним майном, потенційно можуть входити: працівники фінансових установ, що супроводжували угоду, державні реєстратори та приватні нотаріуси, працівники Бюро технічної інвентаризації, що здійснювали оформлення технічної документації на іпотечне майно, експерти з оцінки, а також підставні керівники юридичних осіб, якщо власником іпотечного майна зазначено юридичну особу.

Процесуально встановлено обмеження у часі для проведення допиту. Відтак, згідно з частиною другою статті 224 КПК України, допит не може проводитися понад 8 годин на добу та більш ніж 2 години без перерви.

Результати допиту після його проведення відображаються в протоколі та у носіях технічного обладнання за допомогою яких здійснювалася фотозйомка чи аудіо- та відеозаписи. Інше фіксування матеріалів допиту ставитиме під сумнів допустимість отримання відповідних доказів у кримінальному процесі.

Надзвичайно важливою процесуальною дією для отримання тих чи інших доказів є проведення обшуку.

Обшук, згідно з частиною першої ст. 234 КПК України, проводиться із метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. У частині другій цієї ж процесуальної норми зазначено, що обшук проводять на підставі ухвали слідчого судді, а в частині третій ст. 233 КПК України зазначено право Слідчого, дізнавача чи прокурора до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна, чи з безпосереднім

переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [3].

Оскільки в іпотечних правовідносинах об'єктом посягання є нерухоме майно передане в іпотеку, місцем вчинення злочину можуть бути будівлі нотаріальних контор чи офіси державних реєстраторів комунальних підприємств, що мають доступ до бази Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та уповноважені на вчинення реєстраційних дій у відповідному реєстрі. Адже згідно із приписів норм цивільного законодавства України, право власності та інші речові права на нерухомі речі, обтяження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. Саме з моменту державної реєстрації в особи виникає право власності на нерухоме майно та інші речові права [1].

На підготовчому етапі проведення обшуку про місце його проведення потрібно знати: точну адресу будівлі, її призначення і розташування на місцевості; планування приміщення, наявність підсобних приміщень, балкона; наявність освітлення, його характер і достатність; наявність меблів, інших предметів обстановки, механізмів; як зачиняються двері, чи є сигналізація; яка кількість осіб, які проживають і працюють у приміщенні; наявність у будинку чи у приміщенні охорони [5, с. 165]. Відомості щодо осіб, у яких буде проводитись обшук, а також осіб, що постійно знаходяться в будівлі, чи відомості, які містять технічну інформацію про місце проведення передбачуваного обшуку, можуть бути зібрані як процесуальним шляхом, так і в момент проведення заходів оперативно-розшукового характеру. В процесуальному контексті першоджерелом є: протокол допиту свідків, інформація отримана під час допиту працівників обслуговуючих компаній які надають послуги з утримання будинку чи конкретного приміщення, довідки інших комунальних установ, а у випадку заходів оперативно-розшукової діяльності, таким джерелом інформації є дії проведені співробітниками оперативних підрозділів, за результатом яких було зібрано відповідні відомості та матеріали.

Суть обшуку в досудовому розслідуванні шахрайства з іпотечним майном заключається в примусовому проникненні до житла чи іншого нерухомого майна зловмисника, обшуку осіб, що там перебувають, виявлення підроблених документів і чорнових записів, готівкових коштів отриманих внаслідок шахрайства. Обшук особи, яка знаходиться в будівлі, є складовою обшуку житлових будівель чи інших нежитлових приміщень.

Слід зазначити, що обшук можливо проводити тільки у межах досудового розслідування із дотриманням його строків. При порушенні таких строків, результати його проведення є недійсними, а отримані докази признаються отриманими в неналежний спосіб.

Результати за проведенням обшуком оформлюються протоколом.

Враховуючи вимоги ст. 104 КПК України, протокол обшуку мають право складати слідчий чи прокурор які безпосередньо проводять обшук, а його зміст, відповідно до частини 3 цієї ж статті, формується із трьох основних частин: вступної, описової і заключної.

У відповідності до частини дев'ятої ст. 236 КПК України, примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі

її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові [3].

Висновки. Таким чином добре сплановане проведення слідчих (розшукових) дій дає належний результат в розслідуванні шахрайства з іпотечним майном. Цілу низку проведення слідчих (розшукових) дій нам пропонує кримінальний процесуальний кодекс, проте найбільша ефективність вбачається від проведення таких слідчих (розшукових) дій як допит і обшук.

При допиті учасників кримінального провадження встановлюється коло пов'язаних між собою обставин, які дають підґрунтя для формування конкретних слідчих ситуацій. Це є своєрідним першоджерелом інформації, яку слідство отримує в процесі проведення допиту. А підтвердження конкретних слідчих ситуацій знаходить своє відображення при проведенні обшуку, де отримується найбільш цінна оперативна інформація для слідства.

Отже, в даній статті було досліджено особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства з іпотечним майном.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>;
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
4. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р. І. Благути та Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.;
5. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / ред. В. І. Галаган. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 320 с.;

Murha O. Specificities of conducting investigative (search) actions during the investigation of mortgage fraud

Summary. This article is devoted to studying the specificities of conducting investigative (search) actions during the investigation of mortgage fraud by law enforcement agencies, focusing on the special object of encroachment – mortgage property. According to Article 575 of the Civil Code of Ukraine, a mortgage is a pledge of immovable property

that remains in the possession of the pledger or a third party [1]. Therefore, the legislator has provided for a special legal regime for the right of ownership of property that acquires the status of a mortgage.

The specifics of legal relations between parties regarding the rights to mortgage property are discussed, and it is indicated that such legal relations have a selfish motive for the criminal, which is precisely what generates fraud.

The general list of investigative (search) actions is indicated in accordance with the current criminal procedural legislation of Ukraine.

The main investigative (search) actions that are most effective in the pre-trial investigation of mortgage fraud are characterized, and a detailed description of two main investigative (search) actions, such as interrogation and search, is provided. It is indicated that the interrogation of the suspect under non-conflict circumstances is aimed at collecting the most complete information about the circumstances of fraud, and the interrogation of witnesses is the basis for further interrogation of the suspect. Regarding the search, it is necessary to prepare for it in advance, for example: to determine the actual address of the building and its location, study the technical passport of the object, obtain information about persons who are permanently present there. The essence of such investigative (search) action as a search is determined.

It has been revealed that the process of conducting investigative (search) actions such as interrogation and search is clearly regulated by normative legal acts. For example:

– The maximum amount of time for conducting an interrogation is regulated, which is no more than 8 hours per day with breaks every two hours. Photography, audio and/or video recording may also be used during an interrogation.

– A search may only be conducted on the basis of a decision of an investigative judge (part 2, article 234 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) and with the use of audio and video recording (part 2, article 236 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). It may only be carried out within the framework of pre-trial investigation and in compliance with its terms.

The conducted research made it possible to carry out a comparative analysis of two main investigative (search) actions, regulated by procedural legislation, which are essentially the most important processes that contribute to the disclosure of crimes related to mortgage property fraud.

Key words: fraud, mortgage property, investigative (search) actions, pre-trial investigation, investigator, search, interrogation.